

RAZMATRANJE ADEKVATNOG TEORIJSKO- -EPISTEMOLOŠKOG PRISTUPA U ISTRAŽIVANJU FENOMENA HIBRIDNOG RATOVANJA*

Milinko S. Vračar**

Ministarstvo odbrane Republike Srbije, Institut za strategijska istraživanja

Karakteristike rata, kao složene društvene pojave, određene su uticajima različitih faktora. Ipak, u velikoj meri, one su uslovljene karakteristikama primenjenih koncepata ratovanja sukobljenih strana. Oni predstavljaju idejnu zamisao kako voditi rat i mogu obuhvatati različite metode, taktike, aktivnosti, sredstava, snage itd. Primena konceptualnih zamisli u praksi rezultuje konkretnim načinom vođenja rata što svakako određuje karakteristike svakog pojedinačnog ratnog sukoba. Tako, ratna praksa ukazuje da su savremeni ratni sukobi, posebno oni nakon Hladnog rata, znatno drugačiji u odnosu na prethodne u kojima je dominirala masovna upotreba vojne sile. Time se ukazuje da su karakteristike savremenih ratnih sukoba znatno određene karakteristikama novih koncepata ratovanja na kojima baziraju te je naučno razmatranje i objašnjenje novih koncepata i savremenih formi rata nerazdvojivo. Bitna karakteristika „hibridnog ratovanja“, i njemu sličnih koncepata poput asimetričnog ili iregularnog, sadržana je u činjenici da je uloga oružane borbe minimizirana u odnosu na druge, ne vojne sadržaje rata. Time se uspostavlja novi kriterijum naučne klasifikacije ratova na savremene i klasične. Međutim, minimizirana uloga oružane borbe unutar novih koncepata problematizuje suštinu rata i primenljivost još uvek aktuelne klasične teorije o ratu u razmatranju i određenju savremenih ratnih sukoba. Pojavom teorijskih problema nužno se otvara pitanje adekvatnog izbora teorijsko-epistemološkog pristupa u istraživanju fenomena „hibridnog ratovanja“ i savremenog rata. Analizom ontoloških i epistemoloških stajališta različitih pristupa, u radu se zaključuje da je interpretativni pristup najadekvatniji u tom pogledu.

Ključne reči: *hibridno ratovanje, savremen rat, oružana borba, teorija o ratu, teorijsko-epistemološki pristup*

* Projekat Instituta za strategijska istraživanja, „Hibridno ratovanje – iskustva i perspektive“, broj 2-5/2016.

** milinko.vracar@mod.gov.rs

Uvod

Ključni kriterijum razlikovanja savremenih ratnih sukoba u odnosu na nekadašnje, klasične, nije složenost njihove sadržajne strukture. Ona pogotovo nije kriterijum njihovog pojmovnog razgraničenja i naučne klasifikacije jer je trend usložnjavanja ratnih sukoba društveno-istorijska konstanta. Odgovor na pitanje „koji je to kriterijum“ treba tražiti u okvirima naučno-teorijskog razmatranja novih koncepata ratovanja poput hibridnog ili njemu sličnih asimetričnog i iregularnog. Oni sadržajno jesu složeniji ali su po svojim drugim osobenostima znatno drugačiji od nekadašnjih koncepata. Kao takvi, pored suštinskih, oni svakako određuju i specifične karakteristike savremenih ratnih sukoba koje ih razlikuju od prethodnih, klasičnih ratova.

Iako još uvek ne postoje potpuna saznanja o fenomenu hibridnog praktikovanja rata, ipak se mogu nazreti njegove bitne karakteristike. Naime, bitno svojstvo ovog koncepta jeste umanjena uloga vojnih sadržaja, tačnije zastupljenosti oružane borbe. Njena uloga je minimizirana, neretko i prikrivena. Za razliku od klasičnih ratnih sukoba, u kojima su dominirali koncepti zasnovani na masovnoj upotrebi oružane sile, ovakva karakteristika predstavlja najznačajniju novinu u dosadašnjoj istoriji ratovanja. Time se pruža odgovor na pitanje koji je to kriterijum razlikovanja savremenih i klasičnih ratnih sukoba.

Dakle, zastupljenost oružane borbe predstavlja kriterijum pojmovnog razgraničenja i naučne klasifikacije rata na savremene i klasične. Međutim, pored uspostavljanja klasifikatorskog kriterijuma trend smanjenja uloge oružane borbe u savremenim ratnim sukobima doveo je i do značajnog problema razumevanja suštine rata. U klasičnim teorijama oružana borba jeste osnovni sadržaj rata bez koje njega ne bi ni bilo. Ona čini njegovo suštinsko svojstvo te se često, mada pogrešno, poistovećuje i sa samim ratom. Prema tom teorijskom pravcu, rat, u najužem smislu, predstavlja nasilni sukob između suverenih država čiji su nosioci regularne vojne snage. Ovakvo poimanje rata, ustanovio je još pre dva veka pruski general i vojni teoretičar fon Klauzevic u svom kapitalnom delu *O ratu*. To je inače bilo stanovište političkih i intelektualnih lidera tokom 17. i 18. veka koje se, u nešto izmenjenom obliku, održalo gotovo sve do današnjih dana.

Kako je čovečanstvo zakoračilo u 20. vek, na scenu je stupao sve veći broj do tada neuobičajenih, ne tradicionalnih ratnih sukoba. Takav trend se naročito ispoljio u periodu nakon završetka Hladnog rata kada nastaje značajna transformacija rata usled uticaja procesa globalizacije. Zatečeni u međuprostoru, u kome teorijski okviri nisu u potpunosti mogli da objasne postojeću praksu, teoretičari i stratezi sukobili su svoja mišljenja o adekvatnosti postojećih klasičnih teorija kao i o samoj suštini rata. Jedna grupa je branila tradicionalna stanovišta tvrdeći da se suština rata nije promenila, dok su drugi pak, zastupnici modernog promišljanja, tvrdili da su postojeća znanja o suštini rata fundamentalno manjkava i ukorenjena u zastareloj ili pogrešnoj Klauzevicevskoj slici sveta. S obzirom na do sada poznate karakteristike koncepta „hibridnog ratovanja“ može se zaključiti da on predstavlja pogodan model za takve rasprave jer znatno utiče na suštinska i specifična svojstva savremenih ratnih sukoba.

U uslovima teorijskih nedostataka da se objasni šta to savremen rat jeste a šta nije, u čemu se nalazi njegova suština i po čemu se on tako bitno razlikuje od pređašnjih ratova, ne mogu se eksplicitno odbaciti niti prihvatiti kako jedna tako ni druga suprotstavljena stanovišta. Razmatranje fenomena hibridnog praktikovanja rata sa pozicija različitih teo-

rijskih pristupa doprinosi dobijanju širih saznanja ne samo o njemu već i savremenim formama rata uopšte. S druge strane, takvim saznanjima moguće je proveriti validnost postojećih teorija o ratu i doprineti njihovom korigovanju i unapređenju. Stoga potreba za širim teorijskim razmatranjem predmetnih fenomena zahteva izbor adekvatnog teorijsko-epistemološkog pristupa u njihovom istraživanju.

Polazišta u istraživanju – semantička i pojmovna analiza termina „hibridno ratovanje“

Upotreba novih termina, ili adaptacija starih, kako bi se opisale i objasnile novonastale bezbednosne pojave i procesi, uobičajena je praksa u različitim terminologijama u oblasti bezbednosti, politike, nauke, novinarstva i dr. Tako je aktuelna transformacija rata, započeta još krajem prošlog veka, svakako uzrok upotrebe novih termina kako bi se objasnila njena suština. Poslednji u nizu takvih termina, koji je inače zadobio najviše medijske pažnje, jeste „hibridno ratovanje“. Nastao je u težnji vojnih stratega i teoretičara da objasne karakteristike novog koncepta ratovanja koji svakako ukazuje na specifičnost savremenih ratnih sukoba u odnosu na prethodne, tzv. klasične.

Iako je u upotrebi već desetak godina, „hibridno ratovanje“ nije prvi termin kojim se pokušava objasniti aktuelna transformacija rata s obzirom da je ona započeta mnogo ranije kao posledica procesa globalizacije. Ipak, pod takvim semantičkim određenjem, nastalog u krugovima američkih oružanih snaga, početak upotrebe termina vezan je za sredinu prve decenije 21. veka. Njime se ukazivalo na jedan novi, pretežno nekonvencionalni način ratovanja sa kojim su se, kao problemom u praksi, susretale oružane snage SAD u tom periodu.¹ U početku, značenje termina se odnosilo na vojni koncept na koji komparativno superiornije konvencionalne zapadne snage nisu imale adekvatan odgovor. Nedugo zatim, termin je našao upotrebu i u okvirima jedne mnogo šire i ranije započete akademske rasprave o transformaciji prirode rata koja je prihvatila, kritikovala ili potpuno osporavala klasičnu Klauzevicevsku percepciju rata. Ipak, naročitu važnost u bezbednosnim, političkim i medijskim krugovima termin je zadobio tek nakon ruske aneksije Krima 2014. godine. Političkom adaptacijom značenja termina i zadobijanjem globalne medijske pažnje, izvučen je iz stručnih rasprava vojnih krugova kako bi postao široko upotrebljivan termin koji se koristi za opisivanje bezbroj naizgled različitih bezbednosnih i odbrambenih izazova sa kojima se Zapad suočavao.² Uslovno rečeno, ukrajinska kriza se može smatrati prekretnicom u razmatranju koncepta „hibridnog ratovanja“, ne samo usled zadobijanja šire medijske pažnje termina već i zbog toga što je iza konvencionalnih i nekonvencionalnih aktivnosti, koje su bazirale na ovom konceptu, stajala velika sila, država, a ne kao ranije nedržavni akteri poput onih u sukobima Somaliji, Libanu, Avganistanu, Iraku itd. Time je na Zapadu percepcija termina evoluirala od nedržavnog ka državnom konceptu hibridnog praktikovanja rata.

¹ Frank G. Hoffman, *Conflict in the 21st Century – The Rise of Hybrid Wars*, Potomac Institute for Policy Studies, Arlington, Virginia, December 2007. p. 8.

² Erik Reichborn-Kjennerud, Patric Cullen, *What is Hybrid Warfare?*, Policy Brief 1/2016, Norwegian Institute of International Affairs, 2016.

Po pravilu upotrebu novih termina prate određeni problemi te je tokom vremena termin „hibridno ratovanje“ zadobio značajnu količinu kritike. Najznačajnije su one koje se tiču njegovih pojmovnih nejasnoća. U velikoj meri kritike su mu upućene iz razloga što je „koncept 'hibridnog ratovanja' izveden iz percepcije koja je bila usmerena ka neprijatelju a ne ka sebi, prebacujući time definiciju i značenje fenomena prema predmetu analize. Time je 'hibridno ratovanje' zadobilo nedostatak konceptualne jasnoće. Termin je napadnut i zbog toga što predstavlja sveobuhvatnu frazu ili složenicu sa ograničenom analitičkom vrednošću koja ne sadrži ništa jasno novo. Takođe, kritikovan je i zbog narušavanja razlike između mira, sukoba i rata, i što se proteže tako široko težeći da konceptualno postane sinonim Velikoj strategiji. Koliko daleko se protezao koncept 'hibridnog ratovanja' stvorilo se mišljenje da je njime pokušavano da se obuhvati čitav spektar sukoba, bez ukazivanja korisnosti od toga“³. Navedene i druge kritike otvorile su prostor za naučni pristup u razmatranju predmetnog fenomena. Iako o njemu još uvek postoje znatne nepoznanice, pojmovna i semantička analiza termina može nam ponuditi preliminarne odgovore na pitanje - „koje su bitne karakteristike koncepta 'hibridnog ratovanja' i zašto su one važne“.

U semantičkom pogledu, upotreba reči „hibridnost“ ukazuje na kombinovanje različitih metoda ratovanja unutar navedenog koncepta. Tako Hofman, jedan od rodonačelnika termina „hibridno ratovanje“, iznosi da „hibridne pretnje obuhvataju širok spektar različitih modela ratovanja uključujući konvencionalne kapacitete, iregularne taktike i formacije, terorističke akte uključujući nasumično nasilje i prinudu, i kriminalne akte i nered. 'Hibridni ratovi' mogu biti sprovedeni od strane kako države tako i od nedržavnih aktera, zatim od strane različitih jedinica ili čak od jedne te iste jedinice. Obično, kako na operativnom tako i na taktičkom nivou, ove aktivnosti su koordinisane unutar glavnog, istog, bojnog polja kako bi se postigli sinergički efekti bilo u fizičkoj ili psihološkoj dimenziji konflikta“⁴.

Navedena definicija potvrđuje opravdanost semantičkog određenja termina jer koncept, na koga se on odnosi, nesumnjivo predstavlja kombinaciju konvencionalnih i nekonvencionalnih metoda i aktivnosti koje se istovremeno sprovode od strane jednog aktera u sukobu, bilo da je država ili nedržavni akter. Uslovno rečeno, takva kombinacija se može nazvati „hibridnom“ ali ovako simplifikovano predstavljena, bez njenog bližeg objašnjenja, ona ukazuje samo na složenost i raznovrsnost primenjenih metoda kao karakteristiku ovog koncepta. Međutim, to ga ne čini novim i drugačijim konceptom od drugih, primenjenih u prethodnim ratnim sukobima. Naime, kombinacija različitih metoda, bila je zastupljena i ranije u okvirima klasičnih ratnih sukoba, te ovakva karakteristika ne predstavlja ništa novo. Otuda se u okvirima različitih razmatranja, kako stručnih tako i akademskih, često zaključuje da se termin „hibridno ratovanje“ ne odnosi na neku suštinski novu pojavu već da on predstavlja samo novo ime za stari koncept ratovanja.⁵ Ipak, ovakvi zaključci su površni i nepotpuni i oni nisu rezultat dubljeg naučnog pristupa, odnosno pojmovne analize.

³ Erik Reichborn-Kjennerud, Patric Cullen, *Isto*.

⁴ Frank G. Hoffman, *Conflict in the 21st Century – The Rise of Hybrid Wars*, Potomac Institute for Policy Studies, Arlington, Virginia, December 2007. p. 8.

⁵ Videti više u: Alex Deep, *Hybrid War – Old Concept, New Techniques*, Small Wars Journal, March 2, 2015, <http://smallwarsjournal.com/jml/art/hybrid-war-old-concept-new-techniques>, pristupljeno: 9.6.2017.; Christopher Paul, *Confessions of a Hybrid Warfare Skeptic*, Small Wars Journal, March 3, 2016, <http://smallwarsjournal.com/jml/art/confessions-of-a-hybrid-warfare-skeptic>, pristupljeno: 9.6.2017.

Analizom različitih pojmovnih određenja, datih u poslednjih desetak godina, uviđa se saglasnost teoretičara da je u pojmu „hibridno ratovanje“ naglašena uloga ne vojnih sredstava subverzivne prirode dok je uloga vojne sile minimizirana i prikrivena. Na takvu karakteristiku koncepta ukazuje definicija koja hibridno praktikovanje rata određuje kao „oružani sukob“ koji se sprovodi kombinacijom ne vojnih i vojnih sredstava s ciljem da se njihovim sinergijskim efektom neprijatelj primora da preduzme takve korake koje ne bi radio svojevajno. Glavnu ulogu u postizanju ciljeva rata predstavlja upotreba ne vojnih sredstava, kao što su psihološke i propagandne operacije, ekonomske sankcije, embargo, kriminalne aktivnosti, terorističke aktivnosti, i druge subverzivne aktivnosti slične prirode.⁶ Navedena definicija ukazuje da se reč „hibridnost“ ne odnosi samo na kombinovanu primenu konvencionalnih i ne konvencionalnih metoda već da se „hibridnost“ odnosi i na činjenicu da je zastupljenost vojnih sadržaja u savremenim sukobima minimizirana a neretko i prikrivena. Time je uloga oružane borbe umanjena u odnosu na druge, ne vojne sadržaje rata što je svakako najznačajnija novina u dosadašnjoj istoriji ratovanja i što savremene ratove čini drugačijim u odnosu na prethodne, klasične.

Ovakva karakteristika koncepta „hibridnog ratovanja“, međutim, ima još jedno, znatno bitnije značenje. Pored prethodno navedene klasifikatorske uloge na klasične i savremene ratove, zastupljenost oružane borbe unutar ovog koncepta problematizuje i samu suštinu rata jer od samog nastanka rata, oružana borba, tačnije „masovna i organizovana upotreba vojne sile“, predstavlja njegov osnovni i dominantni sadržaj, odnosno sadržaj bez koga rata ne bi ni bilo. Na takvim stanovištima se zasniva još uvek aktuelna klasična teorija o ratu. Stoga, u savremenom, „post modernističkom“ periodu istorije ratovanja, ovakva, minimizirana uloga oružane borbe delom osporava adekvatnost klasičnih teorija u objašnjenju savremenih ratnih sukoba, i to u onom delu koji se tiče njegove suštine.

Koncept „hibridnog ratovanja“ problematizuje validnost klasične teorije o ratu

Teorije o ratu oduvek obuzimaju pažnju akademske javnosti u pokušaju formulisanja i definisanja prirode rata. Kroz teorije teoretičari nastoje da daju opšta, fundamentalna i konstitutivna određenja rata. S obzirom na hipotetički stav da karakteristike koncepta „hibridnog ratovanja“ osporavaju validnost klasičnih teorija u objašnjenju savremenih ratnih sukoba ukazuje se potreba za razmatranjem tih i njima suprotstavljenih, savremenih teorija o ratu. Predmet razmatranja unutar navedenih teorija odnosiće se na pitanje oružane borbe, odnosno njene uloge kao suštinskog polazišta u razumevanju i određenju rata.

Šire posmatrano određenja rata zasnivaju se na ontološkim stajalištima koja proističu iz pitanja „zašto nešto jeste onakvo kakvo jeste“. Dakle, ontološka pitanja su pitanja suštine - bića. Kada teoretičari kažu da „proučavaju rat“ oni iznose ontološki iskaz budući da se u tom iskazu nalazi eksplicitno razumevanje sadržaja i suštine rata. „lako se može postaviti niz različitih ontoloških pitanja o ratu, ključni interes teoretičara usmeren je na

⁶ Videti više u: *Hybrid warfare: A new phenomenon in Europe's security environment*, Jagello 2000 for NATO Information Centre in Prague, 2015.

njegovu suštinu“.⁷ Saglasno tome, pitanje „šta je to rat“ svakako je ontološko pitanje a odgovor na to pitanje treba da ukaže na suštinu rata, odnosno na njegove konstantne, opšte i nužne osobine, kao i na njegov specifikum koji ga razlikuje od drugih oblika društvenih sukoba.

Međutim, pitanje suštine rata još uvek zaokuplja pažnju mnogih teoretičara. „O ratu je napisano mnogo knjiga, studija, naučnih radova ali kao fenomen, nažalost, on još nije dovoljno razjašnjen. Stoga je prisutno mnogo nepoznanica o ratu, počev od one osnovne šta se pod njim podrazumeva“.⁸ Dakle, ne postoji akademska niti šira društvena saglasnost o tome šta je rat a raznolikost njegovih tumačenja odražava se kroz različita ontološka stajališta prisutnim u postojećim „teorijama o ratu koje ga definišu na sasvim različit način“.⁹ Time se ukazuje na teorijske probleme u proučavanju savremenih ratnih sukoba i poteškoće u njihovom razumevanju i objašnjenju.

Naučna teorija predstavlja gotovo čitav fond znanja i postavki o određenom području pojava. Ona sažima, uglavnom, verifikovana, objektivna, relativno trajna i precizna znanja o predmetu istraživanja, odnosno suštini proučavane pojave.¹⁰ Stoga, prilikom razmatranja suštine rata treba se služiti isključivo naučnim teorijama koje su kao takve uzete na osnovu kriterijuma naučne verifikacije.¹¹

Nastanak naučne teorije o ratu vezuje se za kraj 18. veka, odnosno za društveno-ekonomske promene posle francuske buržoaske revolucije. Opšti progres nauke uslovio je i formiranje teorijskih pogleda na rat, utemeljen na dostupnom nivou opšte društvene naučne misli tog istorijskog perioda.¹² Suštinsko kod naučnih teorija jeste što teže objašnjenju rata kao celovite društvene pojave. Do sada je razvijen veći broj različitih naučno fundiranih teorija o ratu i one se načelno klasifikuju na dve posebne kategorije, klasične i savremene teorije o ratu.¹³ Međutim, ono što je karakteristično za ove teorije jesu njihova različita ontološka stajališta, imanentna društveno-istorijskim periodima u kojima su te teorije nastale.

Klasične teorije o ratu, ili „modernističke teorije“ nastale krajem 18. veka, zastupaju stanovište da je suština rata zasnovana na sili – fizičkom nasilju, sa dominantnom ulogom oružane borbe. Njihov osnovni moto je „pobediti protivnika u bici“ i, pre-

⁷ Suština rata uslovljena je postojećim okolnostima i ne može se birati odnosno menjati. Ona predstavlja zbir svojstava kojima se rat kao društvena pojava odlikuje i razlikuje od drugih društvenih pojava (Prema: Slobodan Mišović, Mitar Kovač, *Sistem odbrane*, Fakultet civilne odbrane, Beograd, 2006, str. 109).

⁸ Slobodan B. Mikić, *Pogled na rat*, VIZ – Vojna štamparija, Beograd, 2003, str. 7.

⁹ Ontološka pitanja suštine su osnovna polazišta u definisanju pojava, pa time i rata. Za Aristotela je definicija objašnjenje suštine stvari, za Spinozu istinska definicija izražava prirodu definisane stvari. Za antičke filozofe to je bila svrha definicije, da se objasni suština stvari (Prema: Mihajlo Marković, *Filozofski osnovi nauke*, BIGZ, Beograd, 1994, str. 433-434.).

¹⁰ Novak Milošević, Saša Milojević, *Osnovi metodologije bezbednosnih nauka*, Policijska akademija, Beograd, 2001, str. 6-7.

¹¹ Prisutne su i druge, „nenaučne teorije o ratu, ili „predmodernističke. One ukazuju da se uzrok rata nalazi u mitskim, verskim i drugim metafizičkim elementima. Ipak, ovakva shvatanja suštine rata odavno su prevaziđene i nauka ih je odbacila (Slobodan Mišović, Mitar Kovač, *Sistem odbrane*, Fakultet civilne odbrane, Beograd, 2006, str. 112.).

¹² Mitar Kovač, Božidar Forca, *Istorija ratne veštine – Period 1920-2000*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 2000, str. 315.

¹³ Slobodan Mišović, Mitar Kovač, *Sistem odbrane*, Fakultet civilne odbrane, Beograd, 2006, str. 112-113.

ma njima, bez oružane borbe nema ni rata kao društvene pojave.¹⁴ Ove teorije i danas predstavljaju dominantnu misao o ratu kao društvenoj pojavi kod većine zemalja u svetu. Prema njima, „oružana borba predstavlja neizostavni sadržaj svakog pravog rata. Bez nje nema rata. To ne znači da ostali sadržaji rata, ekonomski, politički, propagandni i dr, nisu značajni; naprotiv, njihova uloga i uticaj na krajnji ishod rata sve više rastu, ali rat kao posebna društvena pojava i pojam obavezno sadrži oružanu borbu, što ga izdvaja od drugih i njemu sličnih pojava i procesa i što ga čini prepoznatljivim“.¹⁵

Oružana borba, dakle, kao osnovni, neizostavni i dominantan sadržaj rata, u fokusu je klasično fundiranih definicija o ratu. One određuju rat kao: „veoma oštre, intenzivne i nasilne oružane konflikte između antagonističkih društvenih snaga“;¹⁶ zatim kao „pribegavanje oružanoj sili radi razrešenja konfliktne situacije između dve ili više organizovanih zajednica“¹⁷ ili kao „kompleksan, intenzivan i masovan sukob država, vojnopoličkih saveza ili različitih društvenih snaga unutar jedne zemlje, u kojem se masovno i organizovano primenjuje oružano nasilje i vodi oružana borba“.¹⁸ Uočava se, navedena određenja pojma „rat“ sasvim jasno percipiraju oružanu borbu kao njegovo suštinsko svojstvo ali i kao specifikum u odnosu na druge tipove društvenih sukoba.

Ipak, karakteristike savremenih formi rata, koje proizilaze iz karakteristika novih koncepata ratovanja poput hibridnog, ukazuju na nedostatak klasičnih teorija u razumevanju i objašnjenju savremenih ratnih sukoba. Naime, bitna karakteristika tih sukoba sadržana je u umanjenoj ulozi oružane borbe u odnosu na ostale, ne vojne sadržaje rata. „Oružana borba je nekada bila jedini, zatim osnovni, da bi u savremenim uslovima bila samo jedan od sadržaja rata. Uloga ostalih, ne vojnih sadržaja u savremenim ratnim sukobima sve više raste dok se uloga oružane borbe posledično smanjuje“.¹⁹ S obzirom da prema klasičnim teorijama, između ostalog, oružana borba čini suštinu rata onda se time ta njego-va suština menja a savremeni pojavni oblici rata zadobijaju jedan sasvim novi, ne tradicionalni karakter.

Sasvim sigurno, može se zaključiti da je promena suštine rata u savremenim ratnim sukobima sadržana u karakteristikama novih koncepata ratovanja koji se primenjuju. Time je promenu te suštine moguće sagledati i kroz mnoga objašnjenja koncepta „hibridnog ratovanja“. Ona ukazuju na jednu sasvim drugu ulogu oružane borbe. „U 'hibridnom ratu', naglašena je uloga ne vojnih sredstava subverzivne prirode. U idealnom slučaju, napadajuća država 'ne treba eksplicitno da koristi vojnu silu'. Cilj napadača je da kontroliše umove političkog rukovodstva i stanovništvo napadnute države. Ako se koristi vojna sila, ona se koristi tajno“.²⁰

¹⁴ Najznačajniji predstavnici ovih teorija jesu: Lajbnic, Klauzevic, Hobs, Tofler i drigi (Prema: Slobodan Mišović, Mitar Kovač, *Sistem odbrane*, Fakultet civilne odbrane, Beograd, 2006, str. 113.)

¹⁵ Slobodan B. Mikić, *O ratu*, Drugo izdanje, Prometej, Novi Sad, 2006, str. 50-51.

¹⁶ Radomir Milašinović, Srđan Milašinović, *Osnovi teorije konfliktata*, Fakultet bezbednosti, Beograd, 2007, str. 321.

¹⁷ Grupa autora, *Opšta Larousse enciklopedija*, Tom 3, JRJ Zemun, 2004, str. 1515.

¹⁸ Grupa autora, *Metodologija ratne veštine*, CVŠ, Beograd, 1996, str. 38.

¹⁹ Slobodan B. Mikić, *O ratu*, Drugo izdanje, Prometej, Novi Sad, 2006, str. 17.

²⁰ *Hybrid warfare: A new phenomenon in Europe's security environment*, Jagello 2000 for NATO Information Centre in Prague, 2015.

Uočava se, u navedenom i njemu sličnim objašnjenjima „hibridnog ratovanja“, prisustvo oružane borbe čak nije ni nužno. Ipak, treba naglasiti, ovakvo stanovište pojedinih teoretičara rata nije šire prihvaćeno jer ono nije empirijski utemeljeno. Ali, sasvim sigurno ono otvara pitanje suštine savremenog rata koja proizilazi iz njegove percepcije u okvirima klasičnih teorija rata. Ako prema takvim definicijama „masovna primena oružane borbe“ više nije dominantan i osnovni sadržaja rata, niti je njegova specifična karakteristika, šta je to što rat čini drugačijim od ostalih društvenih sukoba. Time razmatranje karakteristika fenomena „hibridnog ratovanja“, a time i savremenog rata uopšte, sasvim opravdano dovode u sumnju adekvatnost klasičnih teorija o ratu. Međutim, brojnije su one definicije koje oružanu borbu ipak i dalje razmatraju kao suštinu savremenih formi rata poput hibridnog i drugih.

Jedna od takvih definicija određuje „hibridni rat“ kao „oružani sukob“ koji se sprovodi kombinacijom ne vojnih i vojnih sredstava s ciljem da njihovim sinergijskim efektom primora neprijatelja da preduzme takve korake koje ne bi radio svojevolljno. Bar jedna strana u sukobu je država. Glavnu ulogu u postizanju ciljeva rata predstavlja upotreba ne vojnih sredstava, kao što su psihološke i propagandne operacije, ekonomske sankcije, embargo, kriminalne aktivnosti, terorističke aktivnosti, i druge subverzivne aktivnosti slične prirode. Vojne operacije napadača sprovode se u tajnosti neregularnim snagama kombinacijom simetričnih i asimetričnih metoda borbenih operacija protiv čitavog društva i, posebno, protiv njegove političke strukture, državnih organa i lokalne samouprave, državne ekonomije, morala stanovništva i protiv oružanih snaga. Temelj koncepta 'hibridnog ratovanja' nalazi se u subverziji.²¹ Dakle, navedeno određenje hibridnog praktikovanja rata i dalje ukazuje na oružanu borbu kao suštinu rata s tim što se sasvim eksplicitno naglašava njena umanjena uloga u odnosu na ostale sadržaje rata.

Iako je u ovoj definiciji zadržana uloga oružane borbe kao osnovnog sadržaja rata pomoću koga se on određuje, konkretno u ovom slučaju „hibridnog rata“, ipak, analizirana u celosti, i ova definicija ukazuje na menjanje suštine rata. Navedena problematika se bliže objašnjava time što pojam „rat“ treba da odražava suštinu svih tipova rata koji čine njegov obim. Drugim rečima on treba da obuhvati sve one osobine i odnose koji su konstantni, opšti i nužni za sve ratove. Dakle „rat“ kao viši pojam treba da sadrži suštinska svojstva koje sadrže i pojmovi nižeg nivoa, odnosno vrste, poput različitih tipova ratova kao što su klasični i savremeni. Suštinska svojstva su ona koja su trajna (konstantna), koja rat poseduje od samog nastanka, koja su opšta jer nisu samo karakteristična za pojedinu vrstu rata već za sve ratove kao celinu, i koja su nužna u tom smislu što ih sa neznatnim odstupanjima mora imati svaki rat pojedinačno.²² Ako je do sada suštinsko svojstvo rata bilo „masovna i organizovana primena oružane borbe“ onda bitna karakteristika koncepta „hibridnog ratovanja“, da je „uloga oružane borbe minimizirana i prikrivena“, delimično problematizuje suština rata, jer pored oružane borbe suštinu rata čine i druge karakteristike.

S obzirom na navedeni problem postavlja se pitanje da li se savremeni oblici rata, u kojima je prisutna minimizirana uloga oružane borbe, mogu podvesti pod značenje pojma „rat“. Time se u uslovima korišćenja još uvek aktuelnih klasičnih teorija o ratu, koje bazi-

²¹ *Hybrid warfare: A new phenomenon in Europe's security environment*, Jagello 2000 for NATO Information Centre in Prague, 2015.

²² Tumačenje suštinskog svojstva rata izvedeno prema: Mihajlo Marković, *Logika*, Narodna knjiga, Beograd, 1956, str. 32.

raju na percepciji masovne primene oružane sile kao suštine rata, sasvim opravdano postavlja pitanje njihove validnosti u razmatranju fenomena „hibridnog ratovanja“, savremenog rata i rata uopšte.

Evidentni problemi klasične teorije usloveli su potrebu za nastankom drugih teorija o ratu kako bi se prevazišli postojeći problemi. Dakle, mnoge promene nastale u praktiko- vanju rata nakon Drugog svetskog rata doveli su do nastanka jedne sasvim drugačije percepcije suštine rata. Prvenstveno usled uticaja procesa globalizacije na opšti društveni razvoj, pa time i u oblasti vođenja rata, dolazi do pojave savremenih, „post modernističkih“ naučnih teorija o ratu koje predstavljaju suprotnost klasičnim teorijama. One su rezultat potreba teoretičara da objasne promenu suštine rata u post modernističkoj epohi što klasične teorije nisu uspevale. Time su savremene teorije znatno izmenile logiku u poimanju rata kao konfliktne društvene pojave, naročito u poslednje dve decenije 20. veka. Njihov osnovni moto jeste „pobediti neprijatelja bez bitke“ i u njima je zastupljeno shvatanje da rat postoji i bez oružane borbe. Naime, ispoljavanje rata samo je različito u sredstvima sukobljavanja, koja mogu biti: *duhovna* (psihološko nasilje u politici, diplomatiji, ekonomiji, veri, moralu, kulturi ...) ili *fizička* (egzistencijalno nasilje kroz oružanu borbu do stepena fizičkog uništenja ljudi i materijalnih dobara).²³

Tako, dominantno i osnovno nasilje rata, koje je unutar klasičnih teorija predstavljeno kroz „oružanu borbu“, sada je u savremenim teorijama zamenjeno neoružanim nasiljem što sasvim sigurno problematizuje dosadašnju suštinu rata. Međutim, ovakva polazišta savremene teorije još uvek nemaju svoju empirijsku potvrdu jer do sada nije ukazano ni na jedan ratni sukob koji unutar sebe nije imao, makar minimalno, zastupljenu oružanu borbu kao svoj sadržaj. Stoga savremene teorije nisu potpuno empirijski utemeljene te su kao takve opravdano podložne kritici. Ipak, one daju značajnu polaznu osnovu u drugačijem pristupu razumevanja rata što inače predstavlja naglašenu potrebu u momentu osporavanja klasičnih teorija.

Izbor teorijsko-epistemološkog pristupa u istraživanju savremenih formi rata

U prethodnim razmatranjima se pokazalo da su „teorijska polazišta o ratu vrlo različita“.²⁴ Svakako da tome značajno doprinosi paralelizam odvijanja tradicionalnih i savremenih ratnih sukoba. Sa aspekta nauke, navedeni paralelizam rezultuje različitim objašnjenjima zasnovanim na njima imanentnim ontološkim stajalištima klasičnih i savremenih teorija o ratu. Time se, u saznavnom smislu, postavlja pitanje kako u uslovima teorijskih nejasnoća pristupiti istraživanju i određenju savremenih formi rata poput hibridnih, a to je svakako epistemološko pitanje. Međutim, to pitanje je neraskidivo od ontološkog te u uslovima navedenog paralelizma odvijanja klasičnih i savremenih ratova, u nastojanju njihovog celovitog objašnjenja, treba podjednako uvažiti različita ontološka polazišta kako savremenih tako i klasičnih teorija. Na prvi pogled ovakav zahtev izgleda neostvarljiv mada ga je ipak moguće realizovati izborom adekvatnog teorijsko-epistemološkog pristu-

²³ Slobodan Mišović, Mitar Kovač, *Sistem odbrane*, Fakultet civilne odbrane, Beograd, 2006, str. 159.

²⁴ Slobodan Mišović, Mitar Kovač, *Isto*, str. 158-159.

pa u istraživanju društvenih pojava. Dakle, polazeći od izuzetno važnog društvenog i naučnog značaja proučavanja savremenih pojavnih oblika rata poput hibridnih a, s druge strane, usled postojećih teorijskih poteškoća da se ti nedovoljno istraženi oblici u potpunosti razumeju i objasne, nameće se pitanje adekvatnog izbora teorijsko-epistemološkog pristupa u njihovom istraživanju. Time značaj pristupa zahteva njihovo bliže objašnjenje.

Izbor teorijsko-epistemološkog pristupa je prvi i osnovni korak u procesu naučnog istraživanja društvenih fenomena, a rat to svakako jeste. Osnovu svakog pristupa čine njegova ontološka i epistemološka stajališta prema kojima se oni inače razlikuju. Kako je navedeno, ontološka i epistemološka stajališta su povezana i neodvojiva. Ontološka prethode jer ukazuju na to „šta se može saznati“, odnosno ukazuju na prirodu bića pojave koja se proučava, dok epistemološka ukazuju na način „kako se to može saznati“.²⁵ Tako, pristupi „kombinuju skup stavova, shvatanja i praksi koji definiše određeni način istraživanja“.²⁶ Tačnije, pristupi odražavaju određen skup sličnih teorijskih polazišta u razumevanju i proučavanju svakog pojedinačnog društvenog fenomena a, shodno tome, oni uspostavljaju i odgovarajuće metodološke okvire istraživanja.

Međutim, s obzirom na ukazan problem različitih ontoloških polazišta teorija o ratu a, s druge strane, neophodnosti korišćenja šireg teorijskog okvira u razmatranju savremenih formi rata, prilikom izbora pristupa u istraživanju treba obratiti naročitu pažnju na njegova ontološka stajališta. Konkretno, u slučaju proučavanja fenomena savremenog rata, i koncepta „hibridnog ratovanja“ unutar njega, pristup ne treba da odbaci stanovišta niti jednog teorijskog polazišta. Tačnije, ne treba izostaviti tumačenja u okvirima klasičnih teorija zbog sumnje u njihovu potpunu adekvatnost u tumačenju suštine rata. Takođe, ne treba odbaciti niti savremenu teoriju zbog njene još uvek nedovoljne empirijske neutemeljenosti. Naprotiv, radi dobijanja širih saznanja o savremenim formama rata pristup istraživanju treba da uvaži sva ontološka polazišta koja razmatraju oružanu borbu, kako ona koja je poistovećuju sa ratom tako i ona koja odbacuju njenu suštinsku ulogu u ratu. Za naučni pristup u razmatranju rata, u aktuelnom trenutku promene njegove suštine, važno je da istraživači sebe ne prikazuju kao mali klub ljudi sličnih pogleda koji u potpunosti odbacuju sukobljena mišljenja drugih istraživača. Svrshodnije bi bilo da svi istraživači prikažu sebe kao širu akademsku zajednicu sa različitim polazištima ali sa zajedničkom predanošću postizanju boljeg razumevanja rata i njegovih promena koje se nesumnjivo odvijaju.

Značaj sveobuhvatnog teorijskog pristupa istraživanju savremenih formi rata je najmanje dvostruk. Prvi proizilazi iz činjenice da se ovakvim pristupom proučava novi i nedovoljno istraženi fenomen o kome su potrebna šira znanja koja se mogu dobiti samo u okvirima različitih teorijskih polazišta. Drugi, i verovatno važniji značaj, sadržan je u činjenici da se ovakav pristup ujedno odnosi na proveru ali i na unapređenje postojeće teorije o ratu čija je validnost delom osporena pojavom koncepta „hibridnog ratovanja“. Dobijena šira empirijska saznanja o fenomenu, posebno ona koja problematizuju suštinu rata, ujedno bi se koristila za proveru, korigovanje i unapređenje postojeće teorije o ratu kako bi ona uspešno odgovorila svojoj svrsi, odnosno naučnom objašnjenju ne samo savremene ratne prakse već i rata u celini.

²⁵ Novak Milošević, Saša Milojević, *Osnovi metodologije bezbednosnih nauka*, Policijska akademija, Beograd, 2001, str. 34.

²⁶ David Marsh, Gerry Stoker, *Teorije i metode političke znanosti*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 2005, str. 1-3.

Cilj ovakvog sveobuhvatnog istraživanja bio bi identifikovanje svih konstantnih, opštih i nužnih osobina rata koji ga prate od samog nastanka sve do danas. Isto tako cilj bi bio identifikovanje i specifične karakteristike koja rat čini drugačijim od ostalih vrsta sukoba. Do sada je to bila, i još uvek je, „masovna i organizovana primena oružane borbe“. Međutim, nove karakteristike savremenog rata dovode u pitanje taj specifikum jer tendencija minimiziranja uloge oružane borbe, ali ne i njeno potpuno odbacivanje, jeste bitna karakteristika novih koncepata ratovanja poput hibridnog. Iako je zadatak nauke da dođe do celovitih istina o ratu više nego zahtevan, i vremenski verovatno ne tako brzo ostvarljiv, sasvim je sigurno da postojeće naučne rasprave o fenomenu „hibridnog ratovanja“ predstavljaju pogodan okvir za razmatranje suštinskih problema rata kao i proveru i korigovanje postojeće teorije.

Dakle, u uslovima teorijskih nejasnoća, proučavanje fenomena „hibridnog ratovanja“ zahteva sveobuhvatni pristup koji se oslanja kako na klasične tako i na savremene teorije. Time ontološko stajalište izabranog teorijsko-epistemološkog pristupa u istraživanju koncepta „hibridnog ratovanja“ i savremenih formi rata treba da omogući primenu različitih ontoloških stajališta navedenih teorija. Tačnije, ono treba da podvede različita ontološka stajališta klasičnih i savremenih teorija o ratu pod značenje jednog šireg ontološkog tumačenja suštine sveta. Ovako postavljen zadatak neminovno dovodi do nužnosti razumevanja i objašnjenja, svakako u najkraćem obimu, ontoloških i epistemoloških stajališta koja su zastupljena u postojećim teorijsko-epistemološkim pristupima.

Kako je prethodno navedeno, ontologiju zanima što možemo saznati o svetu, a epistemologiju kako to možemo saznati. Između fundacionalista, koji tvrde da stvarni svet postoji nezavisno od naše spoznaje, i antifundacionalista, koji tvrde da je svet samo društvena konstrukcija, postoji fundamentalna ontološka razlika. U epistemološkom pogledu, pozitivisti, predstavnici biheviorističkog i pristupa racionalnog izbora, koji su fundacionalisti, veruju da stvarni svet možemo utvrditi empirijskim posmatranjem. S druge strane, predstavnici interpretativnog pristupa, koji su antifundacionalisti, naprotiv veruju da svet možemo samo interpretirati, to jest, samo utvrditi neko razumevanje tog sveta.²⁷ Postoji i treća grupa teoretičara koju čine predstavnici racionalističkih pristupa, poput marksisista i institucionalista, koji su u ontološkom pogledu bliži pozitivistima a u epistemološkom interpretativistima.

Polazeći od činjenice da u saznavnom procesu ontološka stajališta prethode epistemološkim postavlja se pitanje da li je rat, kao društveno-istorijska pojava, objektivno dat i da li postoji nezavisno od našeg saznanja, kako tvrde fundacionalisti, ili je on, s druge strane, društveni konstrukt koji ne postoji izvan našeg saznanja, kako tvrde interpretativisti. Sledstveno tome može se postaviti i analogno pitanje percepcije oružane borbe u fundacionalističkim i antifundacionalističkim stajalištima. Suštinski, ako uloga oružane borbe kao neizostavnog sadržaja rata predstavlja društveni konstrukt, kreiran društveno-istorijskim okolnostima u kojima je nastao, onda se time ostavlja prostor da se takva njena uloga u post modernističkim teorijama dovede u pitanje. Time bi se svakako pružila mogućnost revidiranja i unapređenja postojeće teorije o ratu i boljeg razumevanja savremenih ratnih sukoba koji baziraju na novim konceptima poput „hibridnog ratovanja“. Međutim, u dolaženju do takvih novih, uslovno rečeno ne tradicionalnih saznanja o ratu, a ti-

²⁷ David Marsh, Gerry Stoker, *Isto*, str. 10.

me i o ulozi oružane borbe unutar njega, potrebno je prethodno utvrditi karakteristike rata kao društveno-istorijske pojave i mogućnost njegove spoznaje. Takve karakteristike su ključne u izboru adekvatnog teorijsko-epistemološkog pristupa u istraživanju koncepta „hibridnog ratovanja“ i savremenog rata uopšte.

Interpretativni (diskurzivni) pristup u istraživanju savremenih formi rata

Rat je jedna od složenijih, društvenih, istorijskih pojava. Samim tim, rat podleže opštim karakteristikama i zakonitostima koje odlikuju društvene pojave. Društvena pojava je, kao opšta kategorija, prisutna od nastanka ljudskog roda, jer je vezana za ponašanje i delovanje ljudi, kao telesnih ali i svesnih bića. Uporedo sa promenama u prirodi, razvojem nauke i tehnologije i, sveukupno, razvojem ljudske svesti, razvijala su se i bogatila shvatanja i tumačenja društvenih pojava, kao specifičnog odnosa i delovanja ljudi koji uzrokuju određena stanja. Time, posmatrano iz ugla različitih perioda društvenog razvoja, pokazalo se da su razmatranja, tumačenja i shvatanja o ratu bila vrlo različita i često suprotna.

Što se tiče razmatranja rata u okvirima odnosa društvenih i prirodnih pojava, i dalje su prisutna osporavanja naučnih rezultata koji se tiču društvenih pojava i njihovih osobnosti u odnosu na prirodne pojave. Pogotovo u onom delu koji se tiče postojanja i delovanja naučnih zakonitosti u društvenim pojavama, mogućnosti njihovih otkrivanja, definisanja, načina ispoljavanja i, pogotovo, pouzdanosti njihovih predviđanja. Društvene pojave imaju određene sličnosti sa prirodnim pojavama, što se pre svega odnosi na činjenicu da i jedne i druge podležu delovanju, doduše, specifičnih zakonitosti. Međutim, one se umnogome i razlikuju, jer se odnose na pojave koje imaju drugačiju strukturu, činioce, odnose i njihove nosioce.²⁸

Za razliku od prirodnih pojava, za koje važi vremenska i prostorna nepromenljivost zakonitosti koje ih suštinski određuju, društvene pojave su podložne promenljivim uticajima društvene sredine u kojima se javljaju i egzistiraju. Istorijski posmatrano, uticaj pojedinih faktora se vremenom menja, neki faktori nestaju dok se drugi novi pojavljuju. Na primer, određene društvene pojave, kao i sam rat, nisu više iste nakon uticaja procesa globalizacije, posebno usled uticaja tehničko-tehnološkog razvoja koji je prevashodno doprineo razvoju sredstava za vođenje rata. Posledično tome, došlo je i do promena u načinu vođenja rata, odnosno do pojave novih konceptata ratovanja.

Takođe, opet za razliku od prirodnih pojava, percepcija istih društvenih pojava, u istom društveno-istorijskom trenutku, čak i u istom društvenom miljeu, nije uvek identična. Činjenica je da o razumevanju istih društvenih pojava gotovo nikada ne postoji opšta društvena saglasnost. Različita percepcija je uslovljena subjektivizmom posmatrača, odnosno njihovim vrednostima, interesima, motivima, obrazovanjem, iskustvom, statusom, profesionalnom i stručnom pripadnošću. Tako, percepcija rata od strane politikologa nije ista kao i percepcija od strane vojnih teoretičara ili psihologa, sociologa, istoričara, novinara itd. Sa pozicija profesionalne i stručne orijentacije teoretičari iz različitih društvenih oblasti su fokusirani i na različite aspekte rata.

²⁸ Slobodan B. Mikić, *O ratu*, Drugo izdanje, Prometej, Novi Sad, 2006, str. 16.

Na primer, zbog upotrebe u različitim diskursima poput vojnog, političkog, akademskog ili publicističkog, termin „hibridno ratovanje“, koji suštinski ukazuje na novi koncept, zadobija i potpuno druga značenja te nije u potpunosti jasno da li se hibridnost odnosi samo na koncept ili i na neku novu vrstu rata, zatim pretnju ili na sve to zajedno. Na ovakve pojmovne nejasnoće ukazuje analiza različitih određenja hibridnog praktikovanja rata datih u proteklih desetak godina. Uočava se da se unutar tih određenja koriste semantički slični ali pojmovno različiti termini poput „hibridni rat“, „hibridno ratovanje“ i „hibridne pretnje“, što ukazuje na različit pristup i različito razumevanje predmetnog termina. Ovakva pojmovna nepreciznost svakako uslovljava dodatne poteškoće u proučavanju suštine savremenih formi ratovanja poput hibridnih ili asimetričnih.

Isto tako, teoretičari iste profesionalne i stručne orijentacije, ali iz različitih istorijskih epoha, npr. modernističkog i post modernističkog perioda, nemaju istovetnu percepciju rata kao društvenog fenomena, na šta ukazuju i ranije navedene, suštinski sukobljene, klasične i savremene teorije o ratu.

Zbog očiglednog prisustva različitih percepcija društvenih pojava, one se ne mogu objasniti egzaktnim i time opšte prihvaćenim zakonitostima kao prirodne pojave. One se mogu samo razumeti kroz interpretaciju njihovih značenja koje zadobijaju u okvirima različitih diskursa koji se na te pojave odnose. Stoga, zadatak društvenih nauka jeste da tragaju za što približnijim istinama o društvenim pojavama i procesima, koje nikada nisu apsolutne, ali se mogu naći u najviše prihvatljivim interpretacijama koje proizilaze iz različitih diskursa. Do istina u svetu prirodnih pojava dolazi se borbom empirijskih činjenica dok se u svetu društvenih pojava do istina dolazi borbom argumentacija. Najbolje i široko prihvaćene argumentacije izgrađuju društvenu teoriju. Zbog nepotpunih empirijskih činjenica o društvenim pojavama, teorija društvenih nauka nikada nije savršena i trajna te je izložena kritici. Ona ne održava potpunu istinu o pojavi, mada tome neprestano teži. Kao takva ona je konstantno podložna verifikaciji i promeni.

Može se zaključiti, necelovita i vremenski nestalna određenja društvenih pojava, njihove različite percepcije usled subjektivizma posmatrača, mnoštvo i promenljivost teorija kojima se one objašnjavaju, ukazuju da značenja društvenih pojava predstavljaju „diskurzivni ili društveni konstrukt i da kao takve ne postoje nezavisno od naše spoznaje. U interpretativnoj tradiciji istraživači odbacuju ontološku predstavu da svet postoji nezavisno od naše spoznanje tog sveta. Dakle, društveni fenomeni ne postoje nezavisno od toga kako ih mi interpretiramo, ono što utiče na ishode zapravo je ta interpretacija odnosno razumevanje društvenih fenomena. Stoga, u razumevanju društvenih pojava presudne su interpretacije koje se mogu utvrditi i razumeti samo u sklopu pojedinih diskursa.“²⁹

Ključ celovitog razumevanja određenih društvenih pojava nije samo njihov formalno dati iskaz, na primer „rat je sukob koga karakteriše masovna i organizovana upotreba vojne sile“ ili, s druge strane, „rat je sukob koga karakteriše masovno i organizovano fizičko i duhovno nasilje“. Mada su takvi iskazi izuzetno važni u procesu spoznaje društvenih fenomena oni se celovito i pravilno mogu razumeti jedino tek kao deo skupa značenja koji ih čine mogućim, a to je određeni diskurs. Dakle, „društvene pojave zadobijaju značenje, to jest postaju „stvarne“, samo kada imaju mesto u jeziku, u široj mreži značenja, odnosno u određenom diskursu sa svojim društveno istorijskim specifičnostima. Stoga da bi se razmatrana pojava razumela ona se mora interpretirati u širem diskursu, čiji je ona sastavni deo, a on se sastoji od mnoštva multipliciranih značenja, tvrdnji i događa-

²⁹ David Marsh, Gerry Stoker, *Isto*, str. 24.

ja, od kojih ni jedno ponaosob nije stabilno niti čini bit³⁰. Međutim, posmatrano zbirno, sva ta značenja zajedno daju smisao određenoj društvenoj pojavi i time čine neophodan okvir u kojima se ona sagledava i nastoji razumeti i objasniti.

Prethodna razmatranja karakteristika društvenih pojava i načina njihove spoznaje dovode do zaključka da je interpretativni teorijsko-epistemolški pristup najadekvatniji izbor u istraživanju savremenih formi rata poput hibridnih ili asimetričnih. Krajnji zaključak jeste da rat, kao složena društveno-istorijska pojava, svakako predstavlja društveni konstrukt. U ontološkom smislu, za razliku od prirodnih pojava, on je proizvod ljudskog delovanja i kao takav on nije objektivno dat i ne postoji nezavisno od naše spoznaje. U epistemološkom smislu, brojnost različitih faktora koji na njega utiču rezultuje time da se on ne može celovito empirijski sagledati. Mnogo je faktora koji na njega eksplicitno i implicitno utiču i koje se ne mogu direktno posmatrati, na čemu teže pozitivisti. Time se on ne može niti egzaktno objasniti poput kauzaliteta prirodnih pojava. Kao društveni konstrukt rat se može samo razumeti kroz interpretaciju njegovih različitih značenja. Istina o ratu, i to ona koja samo teži da bude potpuna ali to nikada ne uspeva, sadržana je u mnogim argumentacijama, odnosno značenjima, koje postoje unutar različitih diskursa. Najbolje i najprihvatljivije argumentacije o ratu tvore teorije o ratu.

S obzirom na ovakvo gledište o ratu, kao društvenom konstrukt, pruža se mogućnost podvođenja različitih ontoloških stajališta klasičnih i savremenih teorija o ratu pod jedno šire ontološko tumačenje suštine sveta koji zastupa interpretivni teorijsko-epistemološki pristup. U njemu se odbacuje predstava da svet postoji nezavisno od naše spoznaje tog sveta. Umesto toga, zastupljeno je mišljenje da je svet društveno ili diskurzivno konstruisan. Saglasno tome, tvrdnja da je oružana borba, tačnije „masovna i organizovana primena oružane sile“, suštinsko svojstvo rata, predstavlja ništa drugo do društveni konstrukt, kreiran društveno-istorijskim okolnostima modernističke ere u kojima je nastao. Ovakva tvrdnja proističe iz diskursa u kojima su nastale klasične teorije o ratu a Klauzevic je najistaknutiji predstavnik tog teorijskog pravca. Istovetno, tvrdnja postmodernista da oružana borba ne čini suštinu rata takođe se može podvesti pod društveni konstrukt.

Zaključuje se da ontološka polazišta klasičnih i savremenih teorija o ratu predstavljaju društveni konstrukt. To se objašnjava promenljivošću diskursa u određenim istorijskim periodima, prevashodno kao posledice društvenog razvoja i razvoja ljudske svesti. Usled takvih promena dolazi i do promena u razumevanju i objašnjenju društvenih fenomena. Konkretno, društveni razvoj je rezultovao razvojem ne samo naoružanja već i drugih ne vojnih sredstava i metoda koja se mogu upotrebiti u savremenim ratnim sukobima. S druge strane, razvoj ljudske svesti je rezultovao drugačijom percepcijom rata što se svakako objašnjava pojavom savremenih teorija o ratu koje negiraju oružanu borbu kao suštinsko svojstvo rata. Time se tvrdnje Klauzevica i drugih klasičnih teoretičara o suštini rata ne trebaju razumeti kao apsolutne i vanvremenske istine.

Zaključak

Značaj naučnog razmatranja fenomena hibridnog praktikovanja rata proističe iz činjenice što on kao koncept umnogome određuje suštinske i specifične karakteristike savremenog rata. Dakle, koncept, pored uslova, uzroka, ciljeva, posledica rata i dr., čini jedan

³⁰ David Marsh, Gerry Stoker, *Isto*, str. 132.

od sadržaja pojma „rat“ i doprinosi celokupnosti karakteristika koje odgovaraju suštinskim odlikama rata kao fenomena. Time je naučno ali i svako drugo razmatranje fenomena „hibridnog ratovanja“ i savremenog rata povezano i neodvojivo.

Savremene forme rata nastale su u drugoj polovini prošlog veka usled uticaja procesa globalizacije. Ali, trend njihove pojave naročito je bio izražen u periodu nakon završetka Hladnog rata kada nastaje značajna i po mnogo čemu specifična transformacija rata. Ona je podstakla širu, i još uvek aktuelnu, raspravu teoretičara i stratega o promeni suštine rata i validnosti klasičnih teorija u njenom objašnjenju. Polazište navedenog teorijskog pravca jeste da je oružana borba, odnosno „masovno i organizovano korišćenje oružanog nasilja“, osnovni sadržaj rata bez kojeg njega ne bi ni bilo. U mnogim definicijama, koje proističu iz ovog pravca, rat se neretko poistovećuje sa oružanim sukobom iako on predstavlja znatno širi pojam. Međutim, u aktuelnom periodu istorije ratovanja, bitne odlike savremenih sukoba problematizuju klasična teorijska polazišta jer ratna praksa empirijski dokazuje da je u njima uloga oružane borbe minimizirana i neretko prikrivena.

Pored navedenih nedostataka klasične teorije slični problemi su zastupljenosti unutar okvira savremenih teorija o ratu. Prema mišljenju pojedinih predstavnika ovog teorijskog pravca prisustvo oružane borbe unutar ratnih sukoba čak nije ni neophodno. Ali, takva stanovišta još uvek nisu empirijski potvrđena i time šire prihvaćena u akademskoj zajednici. Dakle, savremene teorije ne odbacuju ulogu oružane borbe kao sadržaja rata ali je ne smatraju njegovim suštinskim određenjem. Prema njima, ispoljavanje rata samo je različito u sredstvima sukobljavanja, koja mogu biti duhovna i/ili fizička.

Zaključuje se, karakteristike koncepta „hibridnog ratovanja“ značajne su po tome što uspostavljaju kriterijum pojmovnog razlikovanja savremenih i klasičnih ratnih sukoba i njihove naučne klasifikacije. Ipak, mnogo je značajnija činjenica što proučavanje ovog fenomena predstavlja pogodan model za rasprave o suštini rata i proveru adekvatnosti postojećih teorijskih okvira u razmatranju rata kao društveno-istorijskog fenomena. Na osnovu do sada poznatih saznanja o fenomenu, moglo bi se izneti da njegove bitne karakteristike, kao koncepta, problematizuju postojeće teorijske okvire unutar kojih i sam treba da bude razmatran i celovito objašnjen. Šire posmatrano, time se posledično otvara problem naučno-teorijskog razmatranja i fenomena savremenog rata odnosno njegovih pojavnih oblika.

Tako, u uslovima teorijskih problema da se objasni šta to savremen rat jeste a šta nije, u čemu se nalazi njegova suština i po čemu se on tako bitno razlikuje od klasičnih ratova, ne mogu se eksplicitno odbaciti niti prihvatiti kako jedna tako ni druga teorijska stanovišta, te ih je potrebno podjednako uvažiti. Razmatranje fenomena hibridnog praktikovanja rata sa pozicija različitih i sukobljenih teorijskih polazišta doprinosi dobijanju širih saznanja ne samo o njemu već i savremenim formama rata uopšte. S druge strane, takvim saznanjima moguće je proveriti validnost postojećih teorija o ratu i doprineti njihovom korigovanju i unapređenju. Stoga potreba za širim razmatranjem predmetnih fenomena ukazuje na potrebu izbora adekvatnog teorijsko-epistemološkog pristupa u njihovom istraživanju.

Analizom ontoloških i epistemoloških stajališta različitih teorijsko-epistemoloških pristupa zaključuje se da je interpretativni ili diskurzivni pristup najadekvatniji u istraživanju novih i nedovoljno poznatih fenomena „hibridnog ratovanja“ i savremenog rata. Njegova pogodnost sadržana je prevashodno u činjenici da on ne polazi od decidno utvrđenih ontoloških polazišta pojedinih teorijskih pravaca već ostavlja široku slobodu u tom pogledu. Time se zadovoljava potreba korišćenja kako klasičnih tako i savremenih teorijskih pola-

zišta u predmetnom istraživanju koje bi za cilj, između ostalog, moglo imati dolaženje do saznanja o konstantnim, opštim i nužnim svojstvima rata, od njegovog nastanka sve do aktuelnog istorijskog trenutka. U saznajnom pogledu to je moguće postići jedino borbom argumenata koji proističu iz rasprava unutar različitih diskursa.

Izbor interpretativnog teorijsko-epistemoloških pristupa postavlja zahtev ka sledećem koraku u istraživanju predmetnih fenomena a to je njihovo razmatranje unutar različitih diskursa poput akademskog, vojnog, političkog, publicističkog i dr. Naravno, cilj navedenog razmatranja ne bi bio dolaženje do konačnih istina o njima. Naprotiv, ono bi imalo ulogu preliminarnog istraživanja u funkciji određenja šireg problemskog okvira istraživanja savremenog rata kroz identifikaciju svih nepoznanica i nejasnoća koja se tiču njegove percepcije i određenja. Sve one bile bi sadržane unutar šire predstavljenog okvira hipotetičkih stavova o problemu savremenog rata. Svaki pojedinačno identifikovani i predstavljeni hipotetički stav mogao bi se formulisati kroz određeno istraživačko pitanje i izdvojiti kao poseban predmet istraživanja unutar šireg problemskog okvira savremenog rata. Onaj deo hipotetičkih stavova vezan za fenomen „hibridnog ratovanja“ svakako bi predstavljao polaznu osnovu u njegovom naučnom razmatranju a rezultati dobijeni tim razmatranjem svakako bi doprineli širem fondu naučnih saznanja o fenomenu savremenog rata uopšte.

Literatura

- [1] Група аутора, *Методологија ратне вештине*, ЦВШ, Београд, 1996.
- [2] Група аутора, *Општа Larousse енциклопедија*, Том 3, ЈРЈ Земун, 2004.
- [3] Deep Alex, *Hybrid War - Old Concept, New Techniques*, Small Wars Journal, March 2, 2015.
- [4] Ковач Митар, Форца Божић, *Историја ратне вештине – Период 1920-2000*, Војно-издавачки завод, Београд, 2000.
- [5] Marsh David, Stoker Gerry, *Теорије и методе политичке зnanosti*, Факултет политичких зnanosti, Загреб, 2005.
- [6] Марковић Михајло, *Логика*, Народна књига, Београд, 1956.
- [7] Марковић Михајло, *Филозофски основи науке*, БИГЗ, Београд, 1994.
- [8] Милашиновић Радомир, Милашиновић Срђан, *Основи теорије конфликта*, Факултет безбедности, Београд, 2007.
- [9] Мишовић Слободан, Ковач Митар, *Систем одбране*, Факултет цивилне одбране, Београд, 2006.
- [10] Милошевић Новак, Милојевић Саша, *Основи методологије безбедносних наука*, Полицијска академија, Београд, 2001.
- [11] Микић Б. Слободан, *Поглед на рат*, ВИЗ – Војна штампарија, Београд, 2003.
- [12] Микић Б. Слободан, *О рату*, Друго издање, Прометеј, Нови Сад, 2006.
- [13] Paul Christopher, *Confessions of a Hybrid Warfare Skeptic*, Small Wars Journal, March 3, 2016.
- [14] Reichborn-Kjennerud Erik, Cullen Patric, *What is Hybrid Warfare?*, Policy Brief 1/2016, Norwegian Institute of International Affairs, 2016.
- [15] Hoffman G. Frank, *Conflict in the 21st Century – The Rise of Hybrid Wars*, Potomac Institute for Policy Studies, Arlington, Virginia, December 2007.
- [16] *Hybrid warfare: A new phenomenon in Europe's security environment*, Updated and extended 2nd edition, Jagello 2000 for NATO Information Centre in Prague, 2015.